

Kaj berejo filmi?

VERONIKA ŠOSTER

Ob prvem ogledu filma **Donnie Darko** (2001, Richard Kelly) se mi je ob omembi knjige *Filozofija potovanja v času* Roberte Sparrow kot pravi knjigoljubki močno zaluštalo, da bi jo lahko zares prebrala. Gotovo bi mi razkrila skrivnosti, ki jih je film nalašč pustil odprte. Ko sem nato po nekaj brskanja zares naletela na to slavno filmsko knjigo in jo v fenovskem zanosu hlastno prebrala, sem se počutila kot Alica, padajoča skozi zajčjo luknjo. Da sem lahko postala posvečena v skrivnosti (kasneje kultnega) filma, se mi je zdelo neverjetno, noro, bizarno. Še bolj pa me je prevzela misel, kako povezana sta film in knjiga v resnici, ne samo, ko hočeta biti, ampak tudi takrat, ko navidezno živita eden mimo drugega. Kar naenkrat sem tudi razumela, da bo moja ljubezen do filma samo še naraščala – ne samo zato, ker sem začela odkrivati vedno več knjižnih adaptacij in se jim načrtno posvečati, iz česar je kasneje zrasla rubrika Knjigogled v reviji *Literatura* (ki se ukvarja z adaptacijami literarnih del v serije ali filme), ampak tudi zato, ker film pravzaprav je neke vrste živa knjiga, ali pa jo vsaj pogosto prebira.

Kar nekaj časa je trajalo, da sem se odčarala od knjige kot artefakta. V bistvu na neki ravni to še vedno počnem, saj vsakič, ko na filmu vidim kakšno platnico, panično nape-njam oči, da bi razbrala naslov. Vsakič, ko razkrijem kakšno obskurno ali dobro skrito knjižno referenco (kot na primer v **Kralju plaže** [The Beach Bum, 2019, Harmony Korine], v katerem protagonist kot svojo prebere pesem Richarda Brautiganana *The Beautiful Poem*), pa si na tihem čestitam. Vsakič, ko se v filmu pogovarjajo o branju ali knjigah, z navdušenjem prikimavam in se muzam – jah, branje je res čudovito, dobrodošli v klub. Vseeno pa sem se skozi leta začela zavedati, da je večina knjig, ki jih prebirajo filmi, izpraznjenih. Pogosto so prikazana »velika literarna dela« v slogu

Dostojevskega, Austen, Kafke in Orwella v filmih le kazalci inteligence beročega lika, še bolj pogosto njegove čudaškosti ali znak za piflarja. Prav tako pa so lahko tudi le mašilo ali rekvizit, kot v kakšnih dnevnih sobah, kjer se police šibijo pod težo popolnih zbirk velikih večnih romanov, od katerih pa noben ni niti odprt, kaj šele prebran. Taka »izraba« knjige je pravzaprav žalostna, hitro pa postane tudi utrujena – ko na neki točki postaneš pozoren na knjige, ki jih berejo *mainstream* filmi, ugotoviš, da se nenehno pojavljajo ista imena. Ti filmi se ne ukvarjajo z literaturo in knjigo kot tako, ne zanimajo jih vsebina, simbolika, pomen, večplastnost, ampak so samo kopije kopij. Zato so ti kupi kanoniziranih knjig pravzaprav le še en dokaz več za uniformiranost in konformizem teh filmov. Ali kot je v zgodbi »Happy Birthday« zapisal Haruki Murakami: »Če bereš samo knjige, ki jih berejo vsi ostali, lahko razmišljaš samo tako kot vsi ostali.« Zato me toliko bolj fascinira, ko si kak film upa iti dlje, pa čeprav bo zato med splošnim gledalstvom prepoznan kot zapleten, nerazumljiv in zato slab. Tak primer je zagotovo **Under the Silver Lake** (2018, David Robert Mitchell), v katerem spremljamo precej nevšečnega protagonista, ki začne po izginotju dekleta, ki mu je všeč, odkrivati veliko zaroto, sredi katere se je znašel. Okvir filma in zarote namreč vzpostavlja črno-bel zine z istim naslovom, ki prinaša grozljiv in turoben strip, čigar avtor naj bi edini poznal odgovore. Zine poskrbi za še bolj zlovešč ton filma, obenem pa že vnaprej prinaša vse vizualije, namige in simbole, ki se kasneje izkažejo za ključne (ženska s sovjo glavo, mrtvi psi itd.). Žal je v nasprotju z *Donniejem Darkom* celoten zine ostal domena fiktivnega sveta, a njegov prispevek je nezamenljiv, saj se v zgodbo dejansko vpiše smiselno in igra vsebinsko vlogo pri razvoju zgodbe in likov. Obenem pa poskuša preseči fiktivne okvire in gledalca

nenehno zbada s svojim morebitnim obstojem, zato za prave knjižne molje ostaja tista sladka nedosegljivost.

Fiktivnih filmskih knjig, ki me pri vsej zadevi najbolj zanimajo, je sicer precej malo, vsaj takšnih, ki bi res močno vplivale na zgodbo ali pa bi jih lahko doživeli v res velikem obsegu. Je pa zato kar nekaj fiktivnih pisateljev, ki so močno razburkali filmsko pokrajino. Na splošno se zdi lik pisatelja ali pisateljice tisti, ki dobiva ogromno pozornosti in je pogosto prikazan. Zakaj? Verjetno zaradi narave poklica, ki se mnogim ljudem zdi skrivnostna, morda še vedno zvezana z opevanimi muzami in navdihi, pa seveda zaradi slavne in boleče pisateljske blokade, ki je lahko uporabljena za vzvod absurdnih dejanj pisatelja, da bi jo le že končno prekinil. Očitno tudi resnični pisatelji pač radi pišejo knjige o sebi, ki kasneje postanejo adaptacije; tak je zagotovo Stephen King, ki je lik pisatelja že ničlikokrat uporabil, med najbolj slavne spadajo Paul Sheldon (**Misery** [1990, Rob Reiner]), Jack Torrance (**Izžarevanje** [The Shining, 1980, Stanley Kubrick]), Ben Mears (**Salem's Lot** [1979, Tobe Hooper]), Bill Denbrough (**Tisto** [It, 1990]/**Tisto** [It, 2017, Andy Muschietti]) in **Tisto: Drugo poglavje** [It Chapter Two, 2019, Andy Muschietti]), Mort Rainey (**Skrivno okno** [Secret Window, 2004, David Koepp]), Mike Noonan (**Bag Of Bones** [2011]) in Scott Landon (**Lisey's Story** [Pablo Larraín, 2021]). To mu daje možnost, da nagovarja svoje bralce in da uporablja razne meta prijeme, nazadnje recimo v filmu **Tisto: Drugo poglavje**, kjer se pojavi kar Stephen King sam in se skritizira, ker piše slabe konce, pa v seriji **Lisey's Story**, kjer se pojavi slikanica Beryla Evansa (psevdonim Stephena Kinga) **Charlie the Choo-Choo**, ki je izstopila iz fiktivnega sveta **Temnega stolpa** in kasneje izšla tudi v resnici. Na splošno je King figura, ki se ji je pri pričujoči temi nemogoče izogniti. Njegovo literarno veselje, ki je med seboj povezano na najbolj nenavadne načine, pridno raste, pri tem pa se rojevajo novi in novi liki pisateljev, ki pošteno prestrašijo. Na trenutke je njegova »obsedenost« z njimi že malo smešna, tistim, ki niso njegovi res predani oboževalci, pa tudi že naporna. Precej drugače je z Wesom Andersonom, ki so mu liki pisateljev prav tako ljubi; spomnimo le na šegavo družino Tenenbaum iz filma **Veličastni Tenenbaumi** (The Royal Tenenbaums, 2001), ki vključuje priznano dramatičarko Margot, pa na strastno bralko Suzy in filma **Kraljestvo vzhajajoče lune** (Moonrise Kingdom, 2012) ali pa na hotelskega receptorja Gustava iz filma **Grand Budapest Hotel** (2014), ki temelji na pisatelju Stefanu Zweigu. Pravzaprav lahko (rahlo ironično) sklenem, da če King obožuje svoj poklic pisatelja, Anderson obožuje branje, ki je pomemben element skoraj vseh njegovih

filmov, pri tem pa ni obravnavano le kot neko mašilo, kot sem omenila na začetku, ampak se na podlagi knjig njegove zgodbe gradijo, lomijo, trgajo, sestavljajo in blestijo. Čudovit primer prepleta obojega pa je Jarmushev film **Paterson** (2016). **Paterson** je sicer znamenita pesnitev Williama Carlota Williamsa, naslovnik junak, voznik avtobusa Paterson, pa živi v mestecu Paterson in v prostih trenutkih v beležke zapisuje verze. Gre za enega izmed redkih primerov filmske literature, ki je dejansko odlična, kar ne čudi, ko ugotovimo, da je avtor Patersonovih pesmi resnični pesnik Ron Padgett. Poezija, ki je že tako zapostavljena in manj brana literarna zvrst, je tako v Patersonu, tem filmskem biserčku, postavljena na piedestal, ki si ga več kot zasluži, saj gre za dobro poezijo in ne za neke klišejske verze, ki bi jih morali občudovati le zato, ker so se znašli v filmu in se nad njimi zdaj neironično čudijo filmski liki. Še en lep preplet je **Birdman ali nepričakovana odlika nevednosti** (Birdman or The Unexpected Virtue of Ignorance, 2014, Alejandro G. Iñárritu), v katerem protagonist na oder postavlja kratko zgodbo Raymonda Carverja *O čem govorimo, ko govorimo o ljubezni*, pri tem pa občuti kar nekaj frustracij. Filmska zgodba in Carverjeva zgodba se namreč odslikavata ena v drugo in vsem bralcem odpirata dodatno globino. Žal je teh primerov manj kot tistih drugih, klišejskih, utrujenih, zlažnanih, prisiljenih. Tak je prijem, ko je neka knjiga okvir za zgodbo, ki jo potem gledamo v filmu, da je torej glavna filmska zgodba vložna. Tega je precej v fantazijskih filmih (odpreti knjigo je kot odpreti nov svet), kar je še kar razumljivo, malo bolj naporno pa je pri načrtnih poskusih aktualizacije klasik, s katerimi tako opravijo na hitro in površno – ob tem dobijo seveda priložnost za nadležen *voice over*, ki predstavlja pripovedovalca oziroma avtorja.

Tu se dotaknem še ene pojavnosti knjig v filmih, in ta je najbolj osnovna, saj gre za zunanjo podobo oziroma za podobnost po sestavi. Že sicer lahko knjigo in film v neki zelo posplošeni maniri zvedemo na isti temelj: zgodbo. Ta zgodba je zapisana ali v knjigi ali v scenariju, le da ena oživi s pomočjo snemanja, ena pa s pomočjo domišljije bralca. Scenarij pravzaprav precej spominja na dramski tekst; oba imata seznam nastopajočih, opise prizorišč, didaskalije in dialoge/monologe. Tudi že omenjeni *voice over* in pripovedovalec se v mnogo točkah prekrivata. Kar nekaj je tudi režiserjev, ki filmsko dogajanje členijo na posamezna poglavja (kot je to v knjigah), med njimi najbolj izstopa Tarantino. Vse naštetu pa je šele vrh ledene gore, saj sta obe umetnosti tako usodno in nezadržno prepleteni, da je samo odmotavanje tega gordijskega vozla posebna misija. Filmi berejo, berimo filme tudi mi. ■